

Ýurduň çar ýany basybalyjylaryň golastyndaka-da Ankara Yraga patyşa belläp bilyärdi

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Ýurduň çar ýany basybalyjylaryň golastyndaka-da Ankara Yraga patyşa belläp bilyärdi ÝURDUŇ ÇAR ÝANY BASYBALYJYLARYŇ GOLASTYNDAKA-DA ANKARA YRAGA PATYŞA BELLÄP BILÝÄRDI

Suratda (çepden saga) Ahmet Senusy, Atatürk, Selahaddin Eýýuby Milli Azat-edijilik uruşynyň iñ kyn günlerinde garaşylmadyk habar basybalyjylaryň golastyndaky Stambulyň we watan goragyna çykan Ankaranyň janlanmagyna sebäp boldy.

1921-nji ýylda El-Jezire zolagynda iñlislere baş galdyran kürt

we arap taýpalary patyşalyk gurandyklaryny yqlan etdi.
Patyşalygyň başyna-da Osmanly dinastiýasynyň agzalaryndan
Şazada Burhaneddin oturdyldy.

Şazada Burhaneddin

«Dewleti-İslamiye» (Yslam döwleti) ady bilen gurlan bu döwletiň tagtyna oturdylan şahs ýonekeý şazadalaryň biri dälde, hut Soltan Abdylhamydyň perzendidi.

Abdylhamydyň sebitde kürtler we araplar üçin aýratyn orny bardy. Hatda kürtler oña «Bawe Kurda» («Kürtleriň babasy» ýagny atasy) diýärdiler.

Otuz üç ýyllyk patyşalyk eden döwründe Soltan Abdylhamyt II-ä edilen iñ agyr tankylaryň birem «döwleti kürtleşdirmekdi».

Osmanlynyň 18 welaýatyndan biri bolan Kürdüstanda ýasaýan kürtler şol wagt topar-topar ýagdayda paýtagta göçüp gelýärdiler.

Dürli çeşmeleriň aýtmagyna görä, köp wagt geçmänkä, Stambuldaky kürt ilate bäs müñden 30 müñe çenli ýetipdir.

Soltan Abdylhamyt Kürdüstandsn gelen ýaslary okadýardy, harby

gulluga aldyrýardy, hatda her Oraza aýynda agzaçar edip, oňa ýaş kürt talyplaryny çağyrýardy.

Sebitde guran «Hamidié» batalýonlary we Stambulyň Kabataş raýonynda açan «Aşyreti-Hümaýun» mekdebi bilen Soltan Abdylhamyt osmanly sultanlarynyň arasynda kürtlere iñ ýakyn gyzyklanmany bildiren patyşady.

Soltan Hamydyň kürtlери şeýlekin goldap-goramagy az wagtyň içinde stambul syýasatçylarynyň arasyna gep-gybatlary-da öz ýany bilen alyp getirdi.

Bu gep-gybatlar Abdylhamydyň gulagyna ýetende, ol tankylara şeýle jogap beripdi:

– Kürt kethudalarynyň käbiriniň çagalaryny Stambula getirip yerleşdirendigim üçin tankyt edilýänimi bilyärin. Ençeme ýyllap hristian ermeniler nazir (ministr) wezipelerini eýeläp geldiler. Mundan soñ öz dinimizden bolan kürtleri özümize ýakynlaşdyrmagyň näme zyýany bolup biler?

(Alakom – «Köne Stambul kürtlери» / «Eski İstanbul Kürtleri»)

Soltan II. Abdylhamyt

Kürtler atasy hasaplan Soltan Abdylhamytalaryna tagtdan inderiljek soňky sagadyna çenli we palylyklaryny dowam etdirdi. Abdylhamydyň halyflyk derejesinden ötri imperiýa baglanan kürtler ikinji Balkan tragediýasynyň Gündogar Anadolyda bolup geçmegine ýol bermediler we ruslaryň sebite aralaşmagyna garşıy etden diwar boldular.

1921-nji ýylда Abdylhamydyň eýyäm aradan çykanyna üç ýyl geçenem bolsa, kürtler onuň hormatyny saklap, oglunu patyşa saýlapdylar. Emma basybalyjylaryň golastyndaky şäherden şazadanyň çykyp iňlisleriň garşysyna döredilen patşalygyň tagtynda oturmagy münkin däldi.

Ine, şu ýerde-de ara giren adam Mustapa Kemal Atatürk bolupdy. Atatürk hemme zatdan öň osmanly paşasydy. Onuň düýpsüz umman ýaly çuň we giň gözyetimi häzirki käbir kemakyllaryň göz öňüne getirýän darajyk çäklerinde kemala gelmändi. Şondan soňky ýyllarda onuň Halap we Hataý babatda tutanýerli hereketleri-de munuň iň bärkije alamatlarynyň biridi.

Mustapa Kemal paşa üçin Tripolitaniýada (Trablusgarp, Liwiýa) döwüşmegem serhet we watan goragydy, Yrakda bolmagam.

Elbetde, pretendenterine garanda hakykatçyldy. Umydyň gutaran ýerinde yza çekiliп başarárdy, uly betbagtçylyk bilen gutarjak sähnelige baş goşmadygam bolsa, bu ýurtlara arabyň mesgeni ýa-da kürdüň ýurdy gözü bilen garamaýardy.

Ol hemmetaraplaýyn alanda osmanly generalydy, emma hadysalar başga ugra gönükjek wagtynda durmaga mejbür bolan ýerini watanynyň bähbitlerine görä kesgitleýärdi.

Ine, 1921-nji ýylда bolup geçen waka hem şu aýdýanlarymyzyň aýdyň subutnamasydy.

Stambul basybalyjylaryň golastyndaky sebite patyşa ugradyp bilmänsöň, Mustapa Kemal ara girip, patşanyň naýybyný ugradypdy.

Ahmet es-Senusy Ankarada

• **Atatürkün patyşa naýyby: Ahmet es-Senusi**

Atatürk Tripolitaniýada egin-egne berup söweßen senusylary bilen Milli Azat-edijilik urşy ýyllarynda-da ýakyn hyzmatdaşlykdady.

Senusy lideri Ahmet es-Senusy Ankarada Milli Azat-edijilik görevine ýakyndan goldaw berenleriň başyny çekýärdi.

Atatürk ony hem-ä Anadolyny, hemem Anadolynyň aňyrsyndaky muslimanlary Ankaranyň peýdasyna aýaga galdyrmak üçin giň ygtyýarlyklary berip, sebite ugradypdy. Ýagny Ankara sebitde gurlan patyşalygy aç-açan goldaýardy we ugrugyp gitmegi üçin tagalla edýärdi.

Şeýle-de, Atatürkün Ahmet es-Senusy boýunça meýilnamalarynyň biri-de, amatly wagtda ony halyf bellemekdi, çünkü halyflyga garşı iňlis propogandasy giň seslenme tapypdy.

Mustapa Kemal uçreždeniýäni gaýtadan janlandyrmak we türkleriň peýdasyna bolan düýpli güýje öwürmegin arzuwyndady.

Ahmet Senusy sebitde kürtler hem araplar tarapyndan hormatlanýan, sylanýan adamdy, emma onuň pikir-oýy Liwiýadady.

Ol Ankaranyň bu meseläni halkara temalaryň birine öwürmegine we Lozan gepleşikleriniň gün tertibine girizmegine garaşýardy.

Italýanlar Tripolitaniýadaky bähbitlerini we iňlislerem Yrakdaky güýçlerini gorajak bolup Ankara hökumetine Senusy meselesinde diplomatiki basyşlar etmäge başlady.

Atatürk bu basyşlary Ankaranyň bähbitlerine ters hasaplap, Senusynyň gitmek meselesinde azatdygyny oña mälim etdi. Umuman alanda şoňa çenli Ahmet Senusynyň gitmek babatda çäklendirmäniň bardygynam bilenokdy.

Munuň özi şol bir wagtyň özünde Yrakda türk döwletine garaşly patyşalygyňam soñunyň gelendigini aňladýardy.

Ahmet Senusy sebite ýörite gitmedigem bolsa, Diýarbekirde we Mardinde sebitiň ýolbaşçylaryny kabul edip, düýpli döwlet maksatnamasyny taýýarlapdy.

Hatda sebitdäki möhüm sud-serediş işlerine-de Senusynyň huzurynda garalypdyr we Ankara ony özbaşdak hökumet hökmünde kabul edipdi.

Ankara garaşsyzlygyny gazanandan soň italýanlar bilen arasyň bozmajak bolup, Omar Muhtaryň garaşsyzlyk ugrundaky göreşini görmezlige salypdy.

1933-nji ýylyň 14-nji martynda Ahmet es-Senusy Mekgede aradan çykanda «Anadoly» habarlar agentligi diňe «Mekgeden gelip gowşan habarda 1915-nji ýylyň ikinji deportasiýasynda Müsüre edilen ýöriş hereketine ýolbaşçılık eden Şerif Ahmet Senusy aradan çykandygy aýdylýar» diýip, gysgajyk habar bilen çäklenipdi.

Ahmet Senusynyň Ankarakta göreşiniň görmezlige salnyşy ýaly, onuň diňe Enwer paşanyň hyzmatdaşy manysyny berýän 1915-nji ýylyň Müsür hereketine ýer bermegi täze hökumetiň ideologiki taýdan oturan pozisiýasyny görkezýärdi.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Ýekşenbe, 12.05.2024 ý. Taryhy makalalar